

Matsapa a SARS a Boikobelo a beha ditholwana tse ntle tsa diphetho tsa pokello ya lekgetho ho sa natswe boemo bo thata ba ikonomi

Tshwane, 2 Mmesa 2024 — Ditshebeletso tsa Lekgetho tsa Afrika Borwa (SARS) di motlotlo ho tsebisa diphetho tsa mantlha tsa pokello ya lekgetho tsa selemo sa ditjhelete sa 2023/2024.

SARS e thehilwe ka 1997 mme amana haholo le demokrasi ya naha yarona, eo jwale e leng dilemo tse 30. Thomo ya molao ya SARS, eo hangata e bitswang Tshebetso e intshang Sehlabelo, ke ya bohlokwa ho phethahatsweng ha tshepiso ya demokrasi Afrika Borwa. Re phethahatsa Ponelopele ya rona ya 2020-2025 ya SARS e BOHLALE ya sejwalejwale eo botshepehi ba yona bo sa belaelweng, e tlang ho hlomphuwa le ho tlotlwa ke bohle. Haesale hoba e thehwe, SARS e bokelletse lekgetho lohle ka mora dikgulo la R21.6 trillion. Pokello ya lekgetho e nyolohile ho tloha ho R114 billion ka 1996, ho fihlela kgolong e menahaneng ya sekgahla sa 9.9% le ka lekgetho papisong le GDP la reshio ya 22.2%. Ho manolla sena hantle, dipokello tsa rona tsa matsatsi a mane a fetileng selemong sena sa ditjhelete e bile R114 billion (e leng paloyohle e bokelletsweng ka selemo sohle sa 1996).

Mafelong a Tihakubele 2024, SARS e ne e se e bokelletse bokaalo b o etsang rekoto bo sokang bo na le dikgulo ba R2.155 trillion, e leng keketseho ya selemo le selemo ya 4.2% papisong le GDP e nnyane ya 4.9%. SARS e buseditse balefalekgetho tjhelete e kana ka R414 billion, e leng bokaalo bo hodimodimo ba dipusetso papisong le R381 billion ya selemo sa pejana, mme sena ke kgolo ya 8.6%. Sena se tlisa bokaalo bohle bo bokelletsweng ka mora dikgulo ho R1.741 trillion, mme sena ke tjhelete e ka bang R10 billion ka hodingwana ho kakanyo e lekotsweng botjha ya mme sena ke tjhelete e kana ka R54 billion e leng e fetang ya ngwahola ya R 1.687 trillion.

Dipusetso tsa VAT feela ke R343 billion, mme sena ke kgolo ya 7.5% haesale ho tloha ngwahola. Dipusetso tsa monongwaha di ka ba 6% ya GDP. SARS e kgotsofaditswe ke hore tjhelete e kana ka R120 billion le R37 billion ya dipusetso e fetiseditswe ho di SMME le batho ka bomong, ka ho fapana. SARS e utlwisisa hore dipusetso tsena di fana ka kimollo ka nako eo dikgwebo le batho ka bomong ba hlokanang tjhelete haholo.

“Le ha re kgotsofaditswe ke hore tjhelete e kana ka R414 billion e kgutletse matsohong a balefalekgetho le hore sena se loketse ikonomi, ke ntse ke kgathaditswe ke boqhekanyetsi ba dipusetso le tshebediso e mpe ya sena”, ho rialo Khomishenara ya SARS Edward Kieswetter. Nakong ena ya tekolo, SARS e thibetse phallo ya R101 billion ya dipusetso tse sa dumellwang.

- Papisong le selemo sa ditjhelete sa 2022/23, paloyohle ya pokello ya lekgetho e eketsehile ka R54.2 billion (3.2%), sena se kgannwa ke Makgetho a Lekenno a Batho (R49.5 billion [8.2%]) mme sena se latela kakanyo e hodingwana ya melemo ya basebetsi, mmoho le VAT ya lehae e hodingwana (R39.3 billion [8.1%]).
- Lekgetho la Lekenno la Batho ka Bomong ka mora dikgulo, leo e leng 37.3% ya pokello yohle ya lekgetho, e eketsehile ka R49.5 billion (8.2%) ka 2023/24, erekaha khiri ya selemo le selemo e ile ya ntlafala le dikgahla tsa tlwaelo tse ntlafatseng tsa meputso tsa selemo le selemo ka 6.0% ka 2022 ho isa ho 6.3% ka 2023. Dipokello tsa PAYE ho tswa dikgothatsong le ditefong tsa dibonase, tse tswang haholo lekaleng la tsa ditjhelete, tseo hape di ntlafaditsweng ke pokello ya Lekgetho la Lekenno la Batho.
- Lekgetho la Lekenno la Kgwebo (CIT) di honyetse ka R31 billion (-8.9%) ka 2023/24, ha lekala la tsa merafo le bile le kwelotlase ya R42 billion, ena ke kgonyelo ya 49.0% papisong le ngwahola. Kabelo ya CT ya dikgwebo tse kgolo e honyetse ka 17.5%, ha kabelo e tswang ho dikgwebo tse nnyane e eketsehile ka 8.8%. Dipokello tsa CT e bile 18.0% ya paloyohle ya pokello ya lekgetho.
- Kgolo ya Lekgetho la Boleng bo ekeditsweng (VAT) ya R25.4 billion (6.0%) eo bohloko ba yona e leng ya VAT ya Lehae (e nyolohileng ka R39 billion [8.1%]), VAT ya thomelohare (e nyolohileng ka R10.0 billion [3.9%]), le phallo e hodingwana ya Dipusetso tsa VAT (R23.9 billion [7.5%]).

SARS e ikemiseditse ho etsa hore dintho di be thata le ho ba ditjeo tse hodimo bakeng sa balefalekgetho ba etsang ka boomo ho hloleha ho ikobela boitlamo ba bona. Lenaneo la SARS la boikobelo le bile le kabelo ya R293.7 billion haesale ho tloha mafelong a Tlhakubele (tsa mantlha). Ena ke keketseho ya R61.9 billion (26.7%) ho tswa ho ya ngwahola ya R231.8 billion.

Lenaneo la Boikobelo le sebedisa data, bohlale ba maiketsetso, le manollo ya dipalopalo ka motjhine ho lwantshana le bonokwane le ho se ikobele ho etswang ka boomo. Mekgwatshebetso ena e boela e netefatsa hore ha ho dipusetso tse molaong tse hanwang, ha ka lehlakoreng le leng ho ntse ho thibelwa dipusetso tse sa dumellwang le tsa bonokwane. Mehlala ya dikatleho tsa Lenaneo la Boikobelo ke ena:

- R91.3 billion ya sekoloto se bokelletsweng ho tswa dinyeweng tse 2.6 million, ho akareditswe le R420 million ho tswa ho dikgutliso tse morao tse 895 000.
- Ditsebahatso tsa Boithaopi di bile le kabelo ya R3.5 billion, e bakilweng ke dikopo tse 1 435 tse phethetsweng.
- Moo balefalekgetho ba nakwana ba sa lefang makgetho a bona ka botlalo (Serapa sa 19[3]), SARS e bokelletse R19.3 billion ho tswa dinyeweng tse 28 000 tsa batho ka bomong, di SMME, le dikgwebong tse kgolo.
- Dioditi tse ikgethang mmoho le diphuputso di thibetse diphallo tse seng molaong tsa tjhelete e kana ka R5.7 billion, ha dioditi tsa Dikgwebo tse Kgolo le tsa karolo ya Batho ka Bomong di bile le kabelo ya R23 billion ho tswa dinyeweng tse 341.
- Diphupusto tsa maqulwana a dinokwane di bile le kabelo ya R20.1 billion, ho bile le diphuputso tsa sethatho tse 147 tse akgang ka hare ditaello tsa kgapo, le e nngwe ya sekema se putlameng se neng se bebofatsa phallo e seng molaong ya ditjhelete tsa kwae le kgauta.
- Ho phethetswe Dihlahlobo tsa Boikobelo le tsa ho kena dipakeng tse 230 000 tsa Bolaodi ba Meedi ha ho bapiswa le tsa selemo se fetileng tse 235 000. SARS e kgonne ho tla ka R8.4 billion dihlahlobong tsena tse amanang le tsa Bolaodi ba Meedi, mme sena sa lebisa hore ho ntshuwe mangolo a tseko. Re bokelletse sekoloto se neng se le morao sa paloyohle ya R2 billion. Re thibetse ditseko tse sa dumellwang tse amanang le Sekema sa VAT sa Kgothaletso ya Thomelontle tsa paloyohle ya R92 million. SARS e boetse ya phethela dikgapo tsa Bolaodi ba Meedi tse 6 550 tsa tjhelete ya paloyohle ya R6.6 billion.
- Mosebetsi ona o matla o entsweng o kgonne ho thibela ho dutla ha mokotla wa naha, boqhekanyetsi, dipusetso tse sa dumellwang, le tekano ya sekoloto. Mosebetsi ona ka boona feela o bile le kabelo ya R101 billion mme hwa rarollwa dinyewe tse 1.8 million. SARS e ntse e kgathatsehile ke kotsi e dulang e le teng ya dipusetso, e leng taba eo re ntse re e rarolla.

SARS e ntse etsa mekutu e bonahalang mawaleng a yona a dikgato tsa molao a tsamaisanang le maikemisetso a rona a mawala a ho fana ka tlhakisetsa le netefaletsa ho balefalekgetho, mme sena se baka hore ho be le botloki bo nepahetseng ba melao ya lekgetho la ya Bolaodi ba Meedi. Selemong sena sa tekolo, SARS:

- E fane ka dikahlolo tse 110, tse ho tsona tse 94 di atlehileng, mme sena sa baka hore ho be le sekgahla sa katleho sa dikgato tsa molao sa 84%.
- SARS e bile le diphuputso tse 871 tsa bonokwane bo mabapi le Lekgetho la Lekenno, VAT, le PAYE. SARS e fetiseditse dipheko tsa dinyewe tsena tse 294 ho Bolaodi ba Botjhotjhisi ba Naha. Ke dinyewe tse mashome a robedi a metso e mehlano tse ileng tsa phethelwa ka sephetho sa molato le ho romelwa tjhankaneng nako ya paloyohle ya dilemo tse 49, mme sena ke sekgahla sa tshwano sa 95%.

Dilemong tse hlano tsa ho feta, kgapo ya mmuso e ile ya beha SARS tlasa mahlonoko mme ya e siya e hlotsa haholo. Re ile ra kena leetong la ho tla ka pono e ntjha bakeng sa mokgatlo ona. SARS e ntse e atleha mawaleng a yona a mawala a ho aha mokgwatshebetso wa lekgetho le wa bolaodi ba meedi o itshelehileng hodima boikobelo ba tefo ya lekgetho ka boithaopi. Re ntse re tjhorisa bokgoni ba rona ba ho fokisa le ho thibela ho se ikobele tefo ya lekgetho ka boomo.

Kahobotjha ya SARS e akga ka hare katoloso ya motheo wa lekgetho; ho tebisa le ho ntlafatsa tlwaelo ya boikobelo ka boithaopi mmoho le boahi ba ditjhelete, le ho kgothaletsa tshebedisano e hlokanang ditshitiso le batho, data, le theknoloji ho phethahatsa thomo ya rona. Re sebetsa mmoho le bakgathatema lepatlelong lena la tsa lekgetho ho aha ho tshepo le botshepehi ho SARS. Ka lebaka la mekutu ena, re bona ditholwana tse ntle:

- Rejisetara ya lekgetho e nyolohile ka dikhampani tse 411 000, mme tse 1 500 tsa tsona di bile le pokello ya lekgetho pele ho ditloso ya R214 million selemong sena sa tekolo.
- Ke basebetsi ba batjha ba 39 900 ba ithaopetseng ho ingodisetsa PAYE, mme 19 000 ya bona e bile le kabelo ya R2.7 billion e leng lekgetho la tlatsetso, la paloyohle ya R3.4 billion selemong sena sa tekolo.

- Ke barekisi ba 57 700 ba batjha ba hlahellang rejisetareng ya lekgetho, mme ba 14 200 ba bona ba bile le kabelo ya R4.4 billion pele ho dikgulo selemong sena sa tekolo.
- Rejisetara ya lekgetho e nyolohile ka batho ba 1.1 million.

Khomishenara ya SARS Mong. Edward Kieswetter, o itse:

Pokello ena ya R21.6 trillion ke kgolo e menahaneng ya 9.9% selemo ka seng haesale ho thehwa SARS ka 1997. Sena se tsheheditse demokrasi ya Mafrikaborwa ka ditjhelete mme sa ama maphelo a dimiliyone bao ka mohlomong ba ka beng ba le bofumeng ntle le tshehetso le ditshebeletso tsa mmuso. Rona, ba monyetleng wa ho sebeletsa SARS, re motlotlo ka diphihlelo tsena hobane mekutu ena e na le kabelo e tobileng ho ahweng ha setjhaba le tswelopeleng ya demokrasi ya rona.

O tlatsitse ka hore diphihlelo tsa pokello ya lekgetho tsa dilemo tse fetileng tse 30 di ka be di sa phethahala ebang ho ne ho se bolekaneng bo sebetsang ka ho phethahala le bo molemo bo bileng teng ka ho sebetsa mmoho le bakgathatema ba ikobelang tefo ya lekgetho mapatlelong a lekgetho le Bolaodi ba Meedi. Bolekaneng bo jwalo bo beha ditholwana tse molemo bakeng sa balefalekgetho, bahwebi, le ho baahi.

Khomishenara Kieswetter o tswetse pele ka ho re, “Qetellong, re tshehetsa mosebetsi wa basebetsi ba rona ka ho etsa botsetedi hodima saense ya data, theknoloji, le bohlale ba maiketsetso, re habile sepheo sa ho etsa hore boikobelo ba boitlamo ba tefo ya lekgetho e be motjha o hlokaneng ditshitiso”.

“Ke lakatsa ho lebisa diteboho tsa ka ka bokokobetso ho Mafrikaborwa ohle, haholo balefalekgetho ba ikobelang tefo ya lekgetho mmoho le bahwebi le basebetsi bohle ba SARS ka ho ba le kabelo e kgolo hakaana sephethong sena sa pokello ya lekgetho”, Mong. Kieswetter o phethetse ka ho rialo.

Ho fumana lesedi le fetang lena, ikopanye le SarsMedia@sars.gov.za.